

Метинова З.Э., Эргешали к А., Абдашимова А.А.

БҮТҮРҮҮЧҮ КЛАССТАРДЫН ОКУУЧУЛАРЫНЫН КЕСИП ТАНДООСУНА
КОМПЕТЕНТҮҮ МАМИЛЕ ЖАСОО МАСЕЛЕЛЕРИ

Метинова З.Э., Эргешали к А., Абдашимова А.А.

ПРОБЛЕМЫ ФОРМИРОВАНИЯ КОМПЕТЕНТНОГО ПОДХОДА
К ПРОФЕССИОНАЛЬНОМУ ВЫБОРУ ВЫПУСКНИКОВ

Metinova Z., Ergeshali kzy A., Abdashimova A.

PROBLEMS OF MAKING A COMPETENT APPROACH TO THE
PROFESSIONAL CHOICE OF GRADUATE STUDENTS

УДК: 37.01.14

Жаш муундардын кесип тандоодогу ролу өтө маанилүү. Бала иштөө, кесипке ээ болуу жөнүндө кичинекейинен, мектепке чейинки курактан эле билип баштайт. Бирок, бул убакта фантазиялык ойлоосу жана көңүл буруусу туруксуз болгондуктан, кесип жөнүндө ойлору өзгөрүп турат.

Башталгыч класстарда балдардын кесип жөнүндөгү түшүнүгү кеңейип, бир кесипке ээ болуу тууралуу ойлору калыптана баштайт. Макалада мына ушул маселелер талдоого алынып, балдардын кенже мектепте, орто класстарда кесип жөнүндө түшүнүгү дагы да кеңейип, өздөрүнө кайсы кесип ылайык экенин изилдей тургандыгы жана аларга чоңдордун жардамы керек экендиги жөнүндө баяндалат. Ошондой эле, кесиптердин түрлөрү, өзгөчөлүктөрү жөнүндө анализдер жасалат. Бүтүрүүчү класстардын окуучуларынын кесип тандоо мотивдерин тарбиялонун жолдору, усулдары каралып, практикалык сунуштар берилди.

Ачкыч сөздөр: кесип, окуучу, бүтүрүүчү класс, мектеп, билим, тарбия, тандоо, мотив, кесип тандоо, үй-бүлө.

Роль молодого поколения в выборе профессии очень важна. Ребенок начинает узнавать о работе, профессии с самого раннего возраста, в дошкольном возрасте. Однако в это время его фантазийное мышление и внимание нестабильны, поэтому его представления о профессии меняются.

В начальной школе представления детей о профессии расширяются, и их представления о профессии начинают формироваться. В статье анализируются эти вопросы, расширяется представление детей о профессиях в младших классах средней школы и средних классах, они изучают, какая профессия им подходит и им нужна помощь взрослых. Также проводится анализ видов и характеристик профессий. Рассмотрены пути и методы воспитания мотивов выбора профессии у учащихся выпускных классов, даны практические предложения.

Ключевые слова: профессия, ученик, выпускной класс, школа, образование, воспитание, выбор, мотив, выбор профессии, семья.

The role of the younger generation in choosing a profession is very important. The child begins to learn about work, profession from an early age, at preschool age. However, at this time his fantasy thinking and attention are unstable, so his ideas about the profession are changing. In elementary school, children's ideas about the profession expand, and their ideas about the profession begin to take shape. The article analyzes these issues, expands children's understanding of professions in junior high school and middle school, they learn what profession suits them and they need adult help. An analysis of the types and characteristics of professions is also carried out. Ways and methods of education of motives for choosing professions of students of graduating classes were considered, and practical suggestions were given.

Keywords: profession, student, graduating class, school, education, upbringing, choice, motive, choice of profession, family.

Кесип адам баласына кызмат кылуу үчүн коомдо пайда болгон карым – катыш, муктаждыктын натыйжасында келип чыккан.

Кесип тандоо – бойго жеткенде жаштар кабыл ала турган эң маанилүү чечимдердин бири. Бул тандоолор алардын келечектеги карьерасына гана эмес, жалпы жашоо сапатына, канааттанууга жана жыргалчылыкка таасир этет. Демек, кесиптик тандоого компетенттүү мамилени калыптандыруу жаштардын ийгилиги жана бактысы үчүн өтө маанилүү. Тилекке каршы, көптөгөн мектеп бүтүрүүчүлөрү бул маанилүү чечимди кабыл алууда кыйынчылыктарга туш болушат. Алар үй-бүлөдөн, мектептен жана коомдон кооптонууну, шектенүүнү жана кысымды сезиши мүмкүн. Бул маселелер туура эмес кесип тандоого алып келиши мүмкүн, бул жаш адамдын келечегине терс таасирин тийгизет.

Ошондуктан, бул көйгөйлөрдү иликтөө жана жаштарга Компетенттүү кесип тандоого жардам бере турган натыйжалуу чечимдерди табуу маанилүү. Үй-бүлөнүн, мектептин жана коомдун таасирин талкуулоо жана карьералык чечим кабыл алуу процессине таасир этүүчү ички факторлорду изилдөө маанилүү маселе болуп турат. Биз бул кыйынчылыктарды жеңүү жана жаштарга маалыматтуу жана канааттандыруу кесип тандоодо жардам берүү үчүн практикалык стратегияларды жана көрсөтмөлөрдү сунуштайбыз.

Бүтүрүүчүлөрдүн кесиптик тандоосу үй-бүлөнүн, мектептин жана коомдун таасиринен көз каранды болгон татаал процесс. Бул факторлор жаштардын кызыкчылыктарын, баалуулуктарын жана амбицияларын калыптандырууда, ошондой эле акыркы кесип тандоодо маанилүү ролду ойнойт. Бул аспектилердин ар биринин таасирин кеңири карап чыгуу жана алардын кесип тандоого тийгизген таасирлерин аныктоо бүгүнкү күндөгү зарыл болгон маселе экендиги талашсыз.

Үй-бүлө жаштардын кесиптик тандоосуна таасир этүүчү эң маанилүү факторлордун бири. Ата-энелер баштапкы тарбиячылар болуп саналат жана көбүнчө балдарынын чечимдерине олуттуу таасир этет. Бирок, бул таасир ар кандай жолдор менен көрүнүп, оң жана терс кесепеттерге алып келиши мүмкүн.

Бир жагынан, ата-энелер мансапка байланыштуу чечим кабыл алууда көзкарандысыздыкка жана автономияга үндөй алышат. Алар балдарга ар кандай мансап жолдорун изилдөөгө жана маалыматтуу чечим кабыл алууга жардам берип, колдоо, маалымат жана жетекчилик бере алышат. Мисалы, ата-энелер балдар менен кызыкчылыктарын жана хоббилерин талкуулап, аларды ар кандай иш-чараларга катышууга үндөп, ар кандай кесипте иштеген адамдар менен тааныштыра алышат. Мындай колдоо жана жетекчилик жаштарга өз кызыкчылыктарын жана жөндөмдөрүн жакшыраак түшүнүүгө, ошондой эле мансапка байланыштуу чечимдерди кабыл алууга жардам берет.

Изилдөөлөр көрсөткөндөй, ата-энелердин колдоосу жана кесиптик тандоо процессине катышуусу окуучуларга оң таасирин тийгизет. Т.П. Аверьянова “ата-энелер балдарга ар кандай кесиптер жөнүндө маалымат берип, алардын күчтүү жана алсыз жактарын талкуулап, ошондой эле чечим кабыл алууда колдоо көрсөтүп, кесиптик өзүн-өзү аныктоого жардам бере алат” – деп белгилейт [1]. Ошентип, ата-энелер автономияга үндөп, керектүү ресурстар менен камсыз кылышканда, жаштар көбүнчө кесип тандоодо көбүрөөк ишенимдүү жана мотивациялуу болушат.

Бирок, экинчи жагынан, кээ бир ата-энелер балдарына өздөрүнүн күтүүлөрүн жана амбицияларын таңуулап, ашыкча басым жасашы мүмкүн. Алар балдары үчүн кандай карьераны каалаары жөнүндө белгилүү бир идеяларга ээ болушу мүмкүн жана алардын чечимдерине таасир этүүгө аракет кылышы мүмкүн. Бул жаштардын өз кызыкчылыктарына жана жөндөмдөрүнө эмес, ата-энесинин каалоосуна ылайык келген кесипти тандоосуна алып келиши мүмкүн. Мисалы, ата-энелер, бала искусствого же техникага көбүрөөк кызыкдар болсо дагы, баласын дарыгер же юрист болууну талап кылышы мүмкүн. Бим-бад жана Колесов "ата-энелер өз кызыкчылыктарын жана жөндөмдөрүн эске албай, өз күтүүлөрүн жана амбицияларын балдарына байкабай таңуулашы мүмкүн" деп баса белгилешет [3]. Бул жаштарды өзүлөрү тандабаган мансап жолуна түшүүгө мажбур кылышы мүмкүн, натыйжада жумушка нааразы болуп, көңүлү чөгөт. Ошондуктан, ата-энелер балдарын кесиптик тандоо процессинде жетекчилик берүү менен автономияга үндөөнүн ортосундагы тең салмактуулукту сакташы маанилүү.

Ошондой эле, мектеп окуучулардын кесиптик тандоосун калыптандырууда маанилүү ролду ойнойт. Мугалимдер жана мектеп кеңешчилери жаштарга карьералык чечимдерди кабыл алууда жардам бере турган маалымат, ресурстар жана жетекчилик менен камсыз кылуу мүмкүнчүлүгүнө ээ. Бирок, кээ бир учурларда, мектеп системасы байкабастан окуучулардын карьералык дымагын чектеши мүмкүн.

Көптөгөн мектептер туш болгон көйгөйлөрдүн бири – бул академиялык жетишкендиктерге жана престиждүү университеттерге кирүүгө басым жасоо, ал эми кесипке багыт берүү жана мансапка даярдоо экинчи планга жылдырылууда. Бул студенттердин кызыкчылыктарына жана көндүмдөрүнө эмес, академиялык натыйжаларга негизделген кесип тандоосуна алып келиши мүмкүн. Мисалы, жогорку академиялык жетишкендиктерге жетишкен студенттер, алардын кызыкчылыктарына же жөндөмдөрүнө дал келбесе дагы, "кадыр-барктуу" деп эсептелген тармакта окууну улантууга кысым көрсөтүшү мүмкүн. Волкова жана Зинченко "мектеп программасы көбүнчө академиялык предметтерге багытталат, ал эми кесипке багыт берүү жана карьераны өнүктүрүү экинчи орунда турат" – деп белгилешет [4]. Бул студенттердин ар кандай мансап жолдору жөнүндө чектелген түшүнүккө ээ болушуна жана карьералык чечимдерди кабыл алууда кыйынчылыктарга дуушар болушу мүмкүн. Ошондуктан, мектептер ар тараптуу карьералык кеңеш берүү жана студенттерге алардын кызыкчылыктарына жана жөндөмдөрүнө ылайыктуу ар кандай мансап жолдорун изилдөөгө жардам берүү маанилүү.

Мындан тышкары, кээ бир мектептер азыркы эмгек рыногунун ар түрдүүлүгүн чагылдырбаган

чектелген карьералык мүмкүнчүлүктөрдү сунушташы мүмкүн. Бул ар кандай кесиптер боюнча маалыматка жетүү чектелген айыл жеринде же алыскы аймактарда өзгөчө көйгөйлүү болушу мүмкүн. Натыйжада, студенттер мансап мүмкүнчүлүктөрү жөнүндө бурмаланган көз карашка ээ болуп, алардын кызыкчылыктарына жана максаттарына ылайыктуу чечимдерди кабыл алууда кыйынчылыктарга туш болушу мүмкүн.

Мындан сырткары коом да жаштардын кесиптик тандоосуна олуттуу таасирин тийгизет. Социалдык нормалар, күтүүлөр жана стереотиптер жаштардын чечимдерин калыптандырууда маанилүү ролду ойношу мүмкүн. Мисалы, кээ бир кесиптер башкаларга караганда кадыр-барктуу же жагымдуу деп табылышы мүмкүн, бул студенттердин чечимине таасир этиши мүмкүн. Жаштар жеке кызыкчылыктарына же баалуулуктарына дал келбесе дагы, "ийгиликтүү" же "ардактуу" деп эсептелген кесипти тандоо үчүн коомдун кысымын сезиши мүмкүн.

Гендердик стереотиптер кесиптик тандоого да таасир этиши мүмкүн. Коомдун "эркек" жана "аял" кесиптерине болгон күтүүлөрү жаштардын мүмкүнчүлүктөрүн жана амбицияларын чектеши мүмкүн. Мисалы, кыздар билим берүү же саламаттыкты сактоо тармагында карьера тандоо кысымына дуушар болушу мүмкүн, ал эми жаштар (илим, технология, инженерия жана математика) бизнес тармагында карьера күтүлөт деп ойлошу мүмкүн. Бул стереотиптер жаштардын мүмкүнчүлүктөрүн чектеп, алардын чыныгы кызыкчылыктарына жана жөндөмдөрүнө дал келбеген кесипти тандап алышына алып келиши мүмкүн.

Мындан тышкары, жаштардын кесиптик тандоосун калыптандырууда жалпыга маалымдоо каражаттары дагы чоң роль ойнойт. Алар көбүнчө кээ бир кесиптердин идеалдаштырылган сүрөттөрүн көрсөтүшөт, ал эми башкалары четке кагылышы же терс маанайда чагылдырылышы мүмкүн. Мисалы, искусство же чыгармачылык менен байланышкан кесиптер "практикалык эмес" же "туруктуу эмес" деп көрсөтүлүшү мүмкүн, ал эми Каржы же укук жаатындагы кесиптер "кадыр-барктуу" жана "жогорку акы төлөнүүчү" деп көрсөтүлүшү мүмкүн. Бул жаштардын кабылдоосуна таасир этип, алардын жеке кызыкчылыктарына жана баалуулуктарына эмес, тышкы жактырууга же популярдуулукка негизделген кесип тандоого алып келиши мүмкүн.

Кесиптик тандоо кырдаалынын татаалдыгы карала турган альтернативалардын аныкталбагандыгынан жана айрым чечимдердин узак мөөнөттүү кесепеттеринен келип чыгат. Кесип тандоодогу негизги звено катары Д.А. Леонтьев жана Е.В. Шелобанов мүмкүн болуучу келечекти куруунун конструктивдүү-когнитивдик ишмердүүлүгүн карайт, анткени тигил же бул чечимдин кесепеттеринин салыштырмалуу реалдуу образын түзүү үчүн көптөгөн факторлорду жана шарттарды бириктирүү, тенденцияларды эсептөө жана экстраполяциялоо, ошондой эле белгилүү бир чечимдердин кесепеттерин элестетүү зарыл. Башка сөз менен айтканда, мүмкүн болуучу келечекти куруу милдети бир топ татаал когнитивдик процесстерге жана механизмдерге таянат. Д. Сьюпер, адам өмүр бою (карьера) көптөгөн тандоолорду жасоого аргасыз болот» деп эсептейт [7]. (карьеранын өзү “алмашуу тандоо” катары каралат). Анын көз карашы боюнча, адам төмөндөгүлөрдү эске алуу менен кесип тандоосу керек:

- "менин" өздүк образы, анын ичинде адамдын актуалдуу образы, өзү жөнүндө ой жүгүртүү жана өзүн баалоо ыкмасы;
- интеллект: окуу үчүн жалпы жөндөмдүүлүктөрдүн жана атайын жөндөмдөрдүн түзүмү;
- өзгөчө жөндөмдүүлүктөр: жалпы жана атайын жөндөмдүүлүктөрдүн өнүгүү деңгээлин жана алардын түзүлүшүн;
- кызыкчылыктар: адамдын иш-аракетинин айрым түрлөрүн каалоодо, издөөдө жана аткарууда көрүнгөн жүрүм-турум тенденцияларын;
- эмгек ишмердүүлүгүндөгү инсандын баалуулуктары: эмгек процессинин жана анын продуктусунун мазмунун чагылдырган ички (маңыздуу), ошондой эле тышкы (коштоочу), атап айтканда, эмгек акы, кадыр-барк, социалдык-психологиялык шарттарын;
- эмгекке, ишке жана кесипке болгон мамилесин;
- кесип тандоо мотивдерин жана бул кесипте ийгиликке жетүүнү аныктоочу муктаждыктарын;
- инсандык сапаттар: адамдын эмгектик жүрүм-турум формасына таасир этүүчү жүрүм-турумдун кеңири таралган үлгүлөрүн;
- кесиптик жетилгендигин [7].

Е.А. Климовдун пикири боюнча кесип тандоо – бул, биринчиден, өз ара байланышкан кадамдардын белгилүү бир чынжырынан турган эмгекти, жашоо жолун өзүнчө тандоо. Бул чынжыр адатта айлана-чөйрөгө аздыр-көптүр деталдуу багыт алуудан башталат, андан кийин аны улантууга болот, андан аркы аракеттердин мүмкүн болуучу варианттарын жана алардын кесепеттерин санап чыгуу

жана баалоо, аздыр-көптүр мотивдердин күрөшү, акырында тигил же бул чечимди түзүү жолу менен ишке ашат. Экинчиден, бул адамдын кесиптик эмгек жолун тынымсыз долбоорлоодогу жана реалдуу куруудагы активдүүлүк [8].

Кызыгуу бир ишке белгилүү бир убакыт ичинде алаксуу же жакшы көрүү маанисинде; кесип тандоодо да он же терс таасир бериши мүмкүн. Кызыгуу көбүнчө белгилүү бир убакыттан кийин өзгөрүп, тарап кетиши, тескерисинче өмүр бою калышы да мүмкүн. Башкача айтканда ишке кызыгып кесип тандоо, убакыт өткөн сайын тандаган кесибинин ага төп келбегенин, жөн гана убактысын өткөрүп жатканын ойлоп, өзүн кызыктырган башка кесипти чечиши керек болот. Ошондуктан жаштарда өз кызыгуусуна жараша кесип тандоосу, тандоодон мурун жакшылап ойлонуусу абзел.

Кесиптик тандоого үй-бүлөнүн, мектептин жана коомдун таасири жаштардын башына түшкөн бир катар көйгөйлөрдү жаратышы мүмкүн. Алар ушул факторлордун белгисиздигин, күмөн саноосун жана кысымын сезиши мүмкүн. Бирок, жаштарга бул кыйынчылыктарды жеңүүгө жана Компетенттүү кесип тандоого жардам бере турган стратегиялар бар. Ата-энелер балдарын кесиптик тандоо процессинде жетекчилик берүү менен автономияга үндөөнүн ортосундагы тең салмактуулукту сакташы маанилүү. Алар ар кандай карьералык жолдорду талкуулоого ачык болушу керек жана балдарды өз кызыкчылыктарын жана жөндөмдөрүн изилдөөгө үндөшү керек. Ата-энелер балдарга күчтүү жана алсыз жактарын баалоого жардам берип, ар кандай карьераларды изилдөө үчүн колдоо жана ресурстар менен камсыз кыла алышат.

Мектептер студенттерге ар кандай кесиптер жөнүндө ар тараптуу маалымат берип, алардын кызыкчылыктарын жана жөндөмдөрүн изилдөөгө жардам берип, карьералык жетекчиликке жана карьералык өсүшкө көбүрөөк көңүл бурушу керек. Алар ошондой эле студенттерге практикалык тажрыйба топтоого жана маалыматтуу чечим кабыл алууга жардам берүү үчүн ар кандай тармактардагы адистер менен жолугушууларды, стажировкаларды жана башка иш-чараларды уюштура алышат.

Коом, анын ичинде жалпыга маалымдоо каражаттары стереотиптерди жок кылуу жана карьералык тандоонун ар түрдүүлүгүн кубаттоо үчүн иштеши керек. Ар кандай кесиптерди жана алардын артыкчылыктарын тааныштыруу жаштарга горизонтторун кеңейтүүгө жана маалыматтуу чечим кабыл алууга жардам берет. Мындан тышкары, жаштар Компетенттүү кесип тандоо үчүн эмгек Рыногу жана жумушка орношуу тенденциялары жөнүндө объективдүү маалыматка ээ болушу маанилүү.

Жыйынтыктап айтканда, үй-бүлөнүн, мектептин жана коомдун кесиптик тандоого тийгизген таасири оң же терс болушу мүмкүн. Жаштар бул таасирдин натыйжасында кысымга, белгисиздикке жана шектенүүгө дуушар болушу мүмкүн. Бирок, бул маселелерди түшүнүү жана тиешелүү стратегияларды колдонуу менен, биз жаштарга келечекте ийгиликке жана канааттанууга алып баруучу компетенттүү кесип тандоого жардам бере алабыз. Ошондой эле, кулк-мүнөз бир кишинин башкалардан айырмалаган өзгөчөлүктөрдү камтыйт. Жаштардын кесибин тандоосу мүнөзүнө жараша деген ойлорго караганда бирөө кесип тандап жатып, ошол эле убакта өзүн бул жолго салып жаткандыр. Бул жагынан алып карасак, кишинин өзү жөнүндө ойлоосу, өзүнө берген баасы менен тандаган кесиби арасында бир байланыш бар. Мындан "кесиптик мен тууралуу" сөз кылууга болот. "Кесиптик мен" кишинин кайсы кесиптик ролду жактырып жана сыймык менен тандаганы жөнүндө ойлорун чагылдырат. "Кесиптик менде" кесипти сүйүп, ошол кесипте өзүн ойлойт, элестетет, ортого коюп таанымат. Жаңылыштык менен, туура эмес кесип тандоо кишинин мүнөзүнүн өзгөрүшүнө, ишине канааттанбоосуна түрткү болот, бат чарчайт ж.б. ишин сүйгөн кишинин мүнөз, көз карашы ошол кесипти чагылдырат.

Адабияттар:

1. Аверьянова, Т. П. Проблемы профессионального самоопределения молодежи в условиях современного общества. Психология и психотехника. М.: 2015-г.
2. Агеева Л. Г., Урутина Т. М. Типичные трудности и ошибки при выборе профессии у старшеклассников // Молодой ученый. -2015.
3. Бим-Бад, Б. М., & Колесов, Д. В. Психология профессионального самоопределения: учебное пособие для вузов. Москва: Академия. 2005-г.
4. Волкова, Е. В., & Зинченко, В. П. Психология профессионального выбора: учебное пособие. Москва: Юрайт. 2018-г.
5. Гуревич, К. Е. Психология профессионального выбора: от теории к практике. Москва: Когито-Центр. 2016-г.
6. Зеер, Э. Ф. Психология профессий и профессионального самоопределения: учебное пособие. Москва: Академия. 2008-г.
7. Климов, Е. А. Психология профессионального самоопределения: учебное пособие для вузов. Москва: Академия. 1996-г.
8. Климов, Е.А. Как выбирать профессию [Текст] /Е.А. Климов. - М., Просвещение, 1990.
9. Кривцова, С. В., & Пахомова, Е. В. Психология профессионального выбора: учебное пособие. Москва: Юрайт. 2014-г.
10. Савицкая, Т. В. Психология профессионального выбора: теория и практика. Москва: Когито-Центр. 2017-г.